

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г. С. СКОВОРОДИ

Український мовно-літературний факультет
імені Г. Ф. Квітки-Основ'яненка

Кафедра української мови
Кафедра українознавства та лінгводидактики
Кафедра української та світової літератури

ПОСТАТЬ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

**МАТЕРІАЛИ
НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
СТУДЕНТСТВА Й НАУКОВОЇ МОЛОДІ**

11 листопада 2016 року

м. Харків

Мальцева Олена Ігорівна
Харків, Харківський національний
педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Наук. кер.: к. філол. н., доц. Г. І. Хоменко

ВАСИЛЬ СТУС ГЕРМЕТИЧНИЙ: ДОСВІД ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЮРІЯ ШЕРЕХА

Ім'я Юрія Шевельова (Шереха) закарбувалося в історії розвитку української мови та літературно-критичної думки як науковця, чиї дослідницькі інтереси є багатограними, нетривіальними. Він постійно виявляв і органічно поєднував глибоку фахову зацікавленість питаннями мови та літератури. Увага дослідника до герметичних текстів свідчить про небанальність його наукових пошуків та глибоку увагу до літератури, зокрема до поетичної мови справжніх майстрів слова.

Саме такий унікальний вибір ученим матеріалу для вивчення визначає актуальність дослідження його доробку: об'єкт наукової рецепції завжди є дзеркалом самого науковця; що ж до Юрія Шереха, то він досі залишається не пізнаним.

Метою розвідки є висвітлення феномену герметичності текстів Василя Стуса у прочитанні Ю. Шереха.

Завдання студії:

- висвітлити теоретичні засади дослідження;
- показати особливості інтерпретації герметичних текстів В. Стуса Ю. Шерехом;
- розглянути позиції інших дослідників творчості В. Стуса щодо її герметичності.

Методи наукового дослідження: описовий, структуральний, порівняльний.

Ю. Шерех у статті під назвою «Трунок і трутизна», що написана упродовж листопада 1984 – вересня 1985 року в Нью-Йорку, говорить про герметичність як про одну з невід'ємних рис поетичної творчості Василя Стуса. Уперше надрукована в збірці «Палімпсести» (1986), ця вступна стаття була найавторитетнішим і найглибшим словом про видатного поета й поставила його творчість у контекст сучасної європейської поезії та філософії.

Історія герметичних текстів сягає давнини. Герметичне вчення – релігійно-філософська течія епохи еллінізму й пізньої античності, що поєднувала елементи різних філософських вчень та мала езотеричний характер. До герметичної традиції належать твори грецькою, латинською, давньовірменською мовами, у яких від імені бога Гермеса Трисмегіста відкриваються всі таємниці світу. Для герметизму в цілому характерне послідовне використання мотивів давньоєгипетської міфології. Згідно з герметичним уявленням, світ єдиний і всі його частини пов'язані між собою. Данину герметичній традиції віддавали багато мислителів XVI–XVII ст.: Джордано Бруно, Йоганн Кеплер,

Френсіс Бекон, Ісаак Ньютон. У європейській літературі герметизм репрезентований творчістю Стефан Малларме, а в українській літературі періоду еміграції прихильником такого письма є Олег Зуєвський [1].

За Ю. Шерехом, треба згадати окрему групу поезій В. Стуса, які можна назвати герметичними. У Стуса таких поезій небагато, приблизно з дванадцять, і вони знаменують собою новину, свіже шукання, початок відходу від старих манер, чи явище з ними рівнобіжне («Будинок той...», «Невідомі закипають грози», «Горить сосна...», «Лискучі рури...», «Ту келію, котра над морем», «Вже вечір тіні склав...», «Чотири вітри...», «Тебе я все підносив...», «Ти тінь...», «Той спогад...»). Шерех порівнює герметичні поезії з музикою (хоч їхній ефект передусім не музичний, а семантичний), такі поезії не повідомляють ні про яку подію, не оповідають жодної історії, вони діють співгрою нюансів значень, і враження від них не повинно розкриватися до логічного кінця, а радше впливати різними можливостями, закладеними у вірші [8: 131].

Суть герметичної поезії в тому, що вона викликає асоціації й переживання, які при всій їхній виразності не вкладаються в однозначне логічне окреслення. Найгірше, що можна зробити з герметичним твором,— розгадувати його як ребус, як зашифровану вістку. Їхнє спрямування, їхня суть полягає в мерехтінні нерозшифрованого й непідлеглого розшифруванням. Для герметичних поезій Стуса характерний початок займенником: «Ти тінь, ти притінь...», «Будинок той, котрого жаль будив», «Той спогад: вечір, вітер...». Це не випадково. Займенник відсилає до вже сказаного, названого, відомого обом учасникам розмови. Вживаючи на початку займенник, автор, певна річ, обманює читача. Читач не брав участі в тому діалозі, не був у тому будинку, не несе в душі того спогаду, але це омана, за яку можна бути вдячним. Автор вбирає читача в те, про що пише, робить його співучасником авторського світобачення й настрою. Ще одна причина, щоб не намагатися «розгадувати» ці вірші [8: 132].

Герметичність може бути різної сили й концентрації. Власне, на межі герметичності й відкритості одній конкретній інтерпретації лежить поезія «Ти тінь»:

Ти тінь, ти притінь, смерк і довгий гуд,
і зелень бань, і золото горішне,
мертвіше тліну. Ти бажання грішне —
пірнути в темінь вікових огуд,
із хуторів, із виселків і сіл
ти, безголова дорога потворо,
гориш в віках, немов болід, як Тора.
Горіти бо — то вічний твій приділ.
Всеспалення. Твоє автодафе —
перепочинок перед пізнім святом,
як ворога назвешся рідним братом
і смерк розсуне лірою Орфей [5].

За спостереженням Шереха, тут перше враження герметичності породжується тільки переходами до різних шарів лексики — архітектурної, любовної; горіння в різних значеннях, від світлового до самоспалювального, несподіваним ніби переходом до музики (ліра Орфея). У цілому, однак, герметичність легко усувається, якщо замість «ти» поставити слово «Україна», «Україна» як її бачить Стус — у пейзажі, у конденсації історії, «Україна» як реальність та як ідея. Орфей, що має усунути смерк лірою, тоді легко визначається як поезія і поет як носій національної духовності [8: 133].

Герметичність, нерозгадуваність, здатність опускати смислові ланки й творити дивовижні образи — характерні риси тропіки В. Стуса. Викривлена, спотворена дійсність, побачена поетом, зумовлює його тяжіння до сюрреалізму як стильової ознаки поезій. Предмети втрачають звичні обриси, набуваючи нової якості, природні явища постають у незвичайній кольоровій гамі, — все у Стусовому світі ніби сходить зі свого узвичаєного місця [3].

Юрій Шерех шукав особливості стилю Стуса. Акцент він переносив на власне поетику, доходячи слушних висновків, які ще й сьогодні не всі почули: «Поети шістдесятих років — Голобородько, Вінграновський, Костенко, Драч та інші, як і їхні однолітки в російській поезії, принесли в своїй творчості помітний нахил до «депоетизації» або до поетизації позірно непоетичного. У цьому сенсі Стус — людина свого покоління. Вирізняє його й прокладає міст між двома його манерами виразно відчутна напруга. Тому його поетистичний стиль веде до молитви, його антипоетистичний стиль — до химерного гротеску. А своє власне місце в розвитку стилів української поезії Стус знаходить у поєднанні елементів експресіонізму й сюрреалізму. Експресіоністичні й сюрреалістичні первні поєднуються в синкретизмі світосприймання й світовідтворення (і поетичного світотворення) Стуса, коли звук стає кольором, колір — запахом, запах — дотиком, і так поезія поєднує ніби непоєднуване в одну суцільність» [8: 110].

Юрій Шерех вважав, що надзавдання поезії Василя Стуса — відтворити дух доби. Звідси — певна епічність віршів, занижена нагромадженням сюрреалістичних ситуацій, де максимально проявляється самотність, беззахисність і абсурд життя людини, давно позбавленої й «інтимного» простору, і власних думок, і бодай якихось сподівань на краще [6: 233].

Світ ранніх «Палімпсестів», за Шерехом, — це мікрокосм, вписаний у макрокосм, при чому мікрокосм — це тюремний інтер'єр, символ якого — квадрат, а макрокосм — це всесвіт з його планетами, зорями і їхніми ходами, символ яких — коло. Ядро Стусового опусу в його сприйнятті — місце, де картини згущуються, стають неминуче логічними, потрібними, де вони стимулюють все більше послідовних значень і алюзій, словом, де вони кристалізуються як естетична система. Створюється значуща сукупність дуже небагатьох, зате часто бачених речей. Оскільки вони, і тільки вони, постійно фігурують, як зміст баченого, вони стають формами світу. Про таку «інтенсивність» образності Стуса згадує Шевельов: «неволя в небагатьох деталях: колючі дроти, ґрати, калюжа, ліхтар, сосни, ворона, пори року, світ без світла» [4].

Цінність апеляції Ю. Шереха до герметичних текстів В. Стуса полягає в тому, що він не подає їх аналізу. Езотеричні коди залишаються нерозшифрованими, тому глибинний зміст тексту не руйнується. Такий погляд Шевельова на аналіз герметичних поезій Стуса поділяє Михайлина Коцюбинська. Власне, вона спирається на міркування про поезію самого Стуса. Їх багато й вони різні. У листі до дружини Василь Стус пише, що поезія – це подих небуття. Це повів у Бозі (тобто стан божественної субстанції, нічим не спонуковані, просто наявні сліди саморуху природи, просто вітер усесвіту). Цей вислів, за М. Коцюбинською, як і багато герметичних поезій Василя Стуса, спонукає до інтерпретацій, які не претендують на вичерпність. Спокуса коментувати вислів може просто знищити поетичну градацію епістолярного образу. Поезія Стуса засвідчує і продумане змістове наповнення, і версифікаційну майстерність. Василь Стус свідомо виробляв власний стиль, його гра в слова була свідомою. Він мистецьки оперував словом не тільки в художніх текстах, але й у листах, критичних текстах. Поет Василь Стус відкрито «робив себе», читав, вчився, удосконалювався, але природне відчуття не зникло в його текстах. Синтез природного й культурного привів до того, що навіть фіксація моменту у звичайному слові набуває поетичної сили. Про це й каже М. Коцюбинська: «Форма традиційна, ніяких особливих новацій, та якась несамопитість, крайня інтенсивність переживання, не модельована літературно, а істинна, виплекана ситуацією життєвого вибору, – все це чується за словом і зумовлює його силу». «Традиційна форма» в розумінні начитаної естетики Коцюбинської звучить як «досконала форма» [2: 131].

Для Ю. Шевельова принципове значення має не сам факт зв'язку поетичного слова й духовних начал, а глибинні витoki душевних порухів, які в своїй цілісності й екзистенційності демонструють нерозривність та абсолютну чесність Стусового життя і творчості, їх, на переконання дослідника, своєрідну гармонію. З цього погляду цілком природним є розгляд В. Стуса в одному ряду таких носіїв і лицарів свободолюбства, як Мартін Лютер, Тарас Шевченко, Павло Грабовський. У відносно обмеженій рамці жанру передмови статті Ю. Шевельов всебічно й надзвичайно містко висвітлює специфіку Стусової лірики. Окреслюючи парадигму змістових параметрів аналізованих творів, він спеціально розглядає один із панівних образів «Палімпсестів» – образ України. Чільне місце відведено також аналізу мотиву самотності, тією ж мірою прикметного для ліричних поезій збірки [7].

Аналіз поезії В. Стуса, здійснений Ю. Шерехом, засвідчує однакову увагу автора як до мовних форм, так і до змісту, вираженого ними. Окреслені й схарактеризовані в статті питання, звичайно, не вичерпують усієї проблематики досліджень Юрія Шевельова про В. Стуса. Вони торкаються лише найважливіших моментів, які дозволяють визначити дослідницькі стратегії відомого у світі філолога.

Наукова спадщина Юрія Шевельова є нефальшивим інтелектуальним орієнтиром для нових досліджень у царині вітчизняної та світової гуманітаристики. Насамперед для тих, що стосуються світу складності і енігматичності.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Герметична** традиція і ренесансна магія. [Електронний ресурс] / Режим доступу до статті: http://reff.net.ua/33655_Dzhordano_Bruno_Germeticheskaya_tradiciya_i_renesansnaya_magiya.html. 2. **Коцюбинська М.** Мої обрії: В 2 т. / Михайлина Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2004. – Т. 2. – 386 с. 3. **Кравченко Л.** Райнер Марія Рільке і Василь Стус: особливості поетики // Слово і час. – 2003. – №9. – С. 35-43. 4. **Павлишин М.** Квадратура круга: пролегомени до оцінки Василя Стуса / Стус як текст / Ред. та авт. передм. М. Павлишин. – Мельбурн: Відділ славістики ун-ту ім. Монаша, 1992. – XII, 93 с. 5. **Стус В.** Палімпсести: Вибране / Упор. Д. Стус. – К.: Факт, 2003. – 431 с. 6. **Стус Д.** Василь Стус: життя як творчість. – К.: Факт, 2004. – 368с. 7. **Українська** поезія ХХ століття в наукових студіях Ю. Шевельова: від Тичини – до Стуса [Електронний ресурс] / Режим доступу до статті: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/natural/VKhNU/Filol/2009_843.pdf. 8. **Шерех Ю.** Трунок і трутизна (Про «Палімпсести» Василя Стуса / Юрій Шерех // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеологія: Три томи. — Х. : Фоліо, 1998. Т. 2. — С. 105—135.

УДК 821.161.2-2

Снісаренко Світлана Олександрівна

*Харків, Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди*

Наук. кер.: кандидат філологічних наук, доцент Г. І. Хоменко

ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ ЮРІЯ ШЕВЕЛЬОВА

Проблема людини є центральною для філософії. Вона не просто вінчає всю філософську теорію, а й надає їй людиновимірний сенс, зумовлює світоглядно-ціннісне значення філософської культури. Людина – альфа і омега філософського знання. Усі філософські питання, як стверджував Кант, зводяться до одного: «Що є людина?» [3].

Таким чином, актуальність філософської антропології є безсумнівною. Особливо, коли її автором стає людина, яка є інтелектуальним обличчям не тільки нації, але й світу. Як у випадку з Юрієм Шевельовим (Шерехом).

Тож мета праці – з'ясувати особливості філософії людини Ю. Шевельова.

Завдання, які конкретизують її реалізацію:

- 1) зробити аналіз головних позицій філософської антропології;
- 2) здійснити прочитання літературознавчих праць Юрія Шевельова, присвячених питанням філософської антропології;
- 3) розглянути листи Ю. Шевельова до О. Забужко як територію розгортання антропологічних шукант Ю. Шевельова.